

Оксана Шевчук,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри адміністративного права та
судочинства Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6453-355X>

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ

Наукову статтю присвячено вивченню процесу реформування національного законодавства у сфері боротьби з корупцією та його впливу на реформу децентралізації в Україні. Децентралізацію вважають одним із ефективних засобів боротьби з корупцією в органах державної влади та місцевого самоврядування. Визначено можливі ризики при здійсненні децентралізації. Згідно з міжнародними рейтингами, рівень корупції в більшості економічно розвинутих країн значно нижчий, ніж у економічно менш розвинутих країнах. Як зазначають міжнародні партнери, ця мета досягається не лише через обов'язкові норми та механізми покарання, а й через вжиття превентивних заходів у боротьбі з корупцією, тобто створення умов, що перешкоджають розвитку державних корупційних схем в органах державної виконавчої влади та органах місцевого самоврядування. Україна перебуває на етапі реформування спрямованого насамперед на подолання корупції яка стала системним негативним явищем у державі.

Метою статті є визначення децентралізації влади як елемента правового механізму подолання корупції в органах державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також дослідження ймовірних ризиків її запровадження.

Автор приходить до висновку, що незважаючи на ризики, варто визнати, що адміністративна децентралізація в Україні є одним із ефективних та успішних засобів боротьби з корупцією. Зміцнення органів місцевого самоврядування надасть посадовцям місцевого самоврядування більше можливостей контролювати використання місцевих коштів, сприятиме підвищенню підзвітності, що позитивно вплине на запобігання корупції, оскільки на місцевому рівні вона помітна, а тому її легше контролювати. У боротьбі з корупцією вкрай важливо надати громадянському суспільству контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування, оскільки це зменшить шанси реалізації корупційних схем, які підривають розвиток нашої країни з моменту її заснування.

Ключові слова: прозорість, корупція, децентралізація, протидія корупції, органи державної влади, офіційна інформація.

Shevchuk O.

Decentralisation reform in Ukraine as an element of the legal mechanism for overcoming corruption

The article is devoted to the study of the process of reforming the national anti-corruption legislation and its impact on the decentralisation reform in Ukraine. Decentralisation is considered to be one of the most effective means of combating corruption in public authorities and local self-government. Possible risks in the implementation of decentralisation are identified. According to international rankings, the level of corruption in most economically developed countries is significantly lower than in less developed countries. According to international partners, this goal is achieved not only through mandatory norms and punishment mechanisms, but also through preventive measures to combat corruption, i.e., by creating conditions that prevent the development of state corruption schemes in state executive authorities and local governments. Ukraine is in the process of reforms aimed primarily at overcoming corruption, which has become a systemic negative phenomenon in the country.

The purpose of the article is to define decentralisation of power as an element of the legal mechanism for overcoming corruption in the state executive authorities and local self-government bodies, and to study the possible risks of its introduction.

The author concludes that despite the risks, it is worth recognising that administrative decentralisation in Ukraine is one of the most effective and successful means of fighting corruption. Strengthening local governments will give local officials more control over the use of local funds, increase accountability, which will have a positive impact on the prevention of corruption, as it is more visible at the local level and therefore easier to control. In the fight against corruption, it is extremely important to give civil society control over the activities of local governments, as this will

reduce the chances of implementing corruption schemes that have undermined the development of our country since its foundation.

Keywords: *transparency, corruption, decentralisation, anti-corruption, public authorities, official information.*

Постановка проблеми. Корупція вже давно залишається однією з найбільших проблем України та темою постійних дискусій в Україні та міжнародному співтоваристві. У Індексі сприйняття корупції (CPI), складеному Transparency International, глобальною антикорупційною організацією. Україна піднялася в рейтингу «Індексу сприйняття корупції» за 2022 рік, який складає Transparency International. Україна посідає 116 місце зі 180 країн з результатом 33 бали. У 2021 році Україна посідає 122 місце.

Укладачі рейтингу підкреслили, що, незважаючи на низький бал постраждалої від війни України, вона була однією з небагатьох країн, яка суттєво покращила свої показники, її показник покращився на вісім пунктів з 2013 року. Країна давно бореться з системними зловживаннями владою, але зробила важливі кроки для покращення нагляду та підзвітності, йдеться у звіті. [1].

Згідно з численними аналітичними звітами та дослідженнями, корупція є найбільшою проблемою, з якою стикаються вітчизняні та іноземні компанії. Очевидними проблемами, спричиненими масовим хабарництвом і зловживанням владою, є руйнування системи соціальних цінностей, повна недовіра до органів державної влади, що зрештою призводить до негативних економічних наслідків, збільшення нерівності та уповільнення зростання доходів населення. Відсутність політичної волі у політичних і бізнес-еліт країни, бажання незаконно збагатитись у представників нижчої та середньої ланки виконавчої влади роблять боротьбу з корупцією неефективною та негативно впливають на зовнішньополітичний імідж України та її інвестиційний рейтинг.

Після 24 лютого 2022 року тема боротьби з корупцією вже не є такою актуальною, як торік. Країна відчайдушно бореться за виживання, і мільйони українців наполегливо працюють, щоб подолати цей виклик. Однак після першого потрясіння і відносної «нормалізації» життя почалися дискусії про перебудову і відновлення країни. Тоді і державний апарат, і громадяни усвідомили, що в період воєнного стану також дуже важливо подолати корупцію, адже це стане основою для подальшої перемоги, ефективної відбудови та повної та швидкої інтеграції до Європейського Союзу.

Метою статті є визначення децентралізації влади як елемента правового механізму подолання корупції в органах державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також дослідження ймовірних ризиків її запровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реалізації антикорупційних заходів є предметом наукових досліджень багатьох науковців, зокрема: С. О. Кравченка, С. С. Серьогіна, І. А. Артеменка, С. М. Алфьорова, О. І. Пархоменко-Куцевіл, І. С. Бачинської, В. Д. Гвоздецького, Н. В. Грицяк, В. О. Беліка, Є. В. Невмержицького, Y. Akbar, S. Capasso, L. Santoro, V. Vujčić та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень у сфері протидії корупції, а також прийняття значної кількості нормативних актів антикорупційного спрямування, створення системи антикорупційних органів проблема боротьби з корупцією в Україні не стала менш актуальною.

Виклад основного матеріалу дослідження. У квітні 2014 року Кабінет міністрів ухвалив «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації державної влади України» (Concept of Reform of Local Self-Government and Territorial Organization of Government in Ukraine 2014) [2]. Цей основоположний документ представив порядок денний реформи децентралізації, яка передбачала розширення можливостей місцевого самоврядування, підвищення потенціалу держави в галузі надання державних послуг та докорінну зміну адміністративної структури та територіального поділу країни. Безпрецедентний обсяг міжнародної технічної та фінансової допомоги сприяв та продовжує сприяти здійсненню української децентралізації.

Багатостороння донорська ініціатива «U-LEAD with Europe» відіграє, мабуть, ключову роль у підтримці цієї реформи, зі своїм «Будинком децентралізації» у Києві, регіональними бюро у 24 областях та великими, переважно наданими ЄС фінансовими коштами (близько 100 млн. євро) (Akbar, Y, Vujčić, V (2014) [3, с. 192].

Німеччина, Швеція, Канада, Польща та Швейцарія - країни, які особливо підтримують децентралізацію України. Сполучені Штати запустили два власні багатомільйонні проекти на підтримку децентралізації під аббревіатурами PULSE (*Policy for local self-government in Ukraine*) та DOBRE (*Decentralization Offering Better Results and Efficiency*). Програма відновлення та миробудування в Україні, яку здійснює Програма розвитку Організації об'єднаних націй (*United Nations Development Programme (UNDP)*), також

приділяє особливу увагу децентралізації. Західні донори виділили на сьогодні понад 250 мільйонів євро на українську децентралізацію та пов'язані з нею реформи [4].

З 2017 року Україна отримує додаткову допомогу у вигляді спеціалізованого консультування з питань децентралізації від Німеччини, яка надається через посланця G7, професора Георга Мілбрадта, колишнього міністра-президента Саксонії. Україна також користується юридичною експертизою законопроектів щодо децентралізації, що надається різними програмами Ради Європи, у тому числі у рамках проекту «Децентралізація та реформа місцевого самоврядування в Україні».

Головною проблемою для децентралізації в Україні за останні п'ять років був розрив між амбітними намірами реформаторів та обмеженим інституційним потенціалом, доступним для ухвалення та реалізації політичних рішень у спочатку запропоновані терміни 2014-17 років (*Baller, O. (2017)*) [5, с. 240].

Після Євромайдану нове політичне керівництво у Києві продемонструвало політичну волю та бажання розпочати реальні реформи, незважаючи на величезні зовнішні загрози безпеці та пов'язані з ними внутрішні виклики територіальної цілісності України. Проте продовження опору з боку деяких частин еліти, особливо у складі парламенту (7-го та 8-го скликань), перешкоджало, наприклад, спробі включення нових положень децентралізації до Конституції і тим самим створення повністю оновленої адміністративної структури органів місцевого самоврядування обласного та районного рівня.

Хоча реформа вже призвела до суттєвих змін на місцевому рівні, вона таким чином ще не досягла своєї мети фундаментального перезапуску модусу функціонування української держави на базі повноцінного розкриття потенціалу місцевого самоврядування та більш ефективного багаторівневого держуправління.

Як зазначає А. Волошенко, системну корупцію не можна подолати лише каральними методами, не менш важливим є законодавство та превентивна діяльність. На жаль, новостворене спеціальне антикорупційне агентство не усуває першопричини цього явища і в кращому випадку може компенсувати наслідки розгулу корупції в країні. Тому органічне поєднання систем запобігання та ефективної протидії системній корупції на основі створення вітчизняних антикорупційних регуляторних органів та технологій з часом змусить нас діяти вже не за тінюваними планами та корупційними пріоритетами, а насамперед саме за нормативно визначеними правилами [6, с. 52].

Регуляторні антикорупційні механізми, на думку Andris Zimelis (2020), ефективні лише тоді, коли вони враховують існуючу об'єктивність, ґрунтуються на політичній волі Глави держави та викликають довіру широкої громадськості, тобто відображають фундаментальні національні та суспільні інтереси та пріоритети і, насамперед, спрацьовують на випередження [7, с. 20].

В. Дубровський і Джон Лаф стверджують, що наразі успіх був досягнутий не стільки в обмеженні можливостей для корупції, скільки в притягненні корумпованих чиновників до відповідальності. Фактично, на даному етапі інституційного розвитку України обмеження можливостей реалізації шахрайських схем є більш простим і ефективним способом боротьби з корупцією, ніж покарання корупціонерів. Українські реформатори та міжнародні партнери повинні зосередитися на запобіганні корупції, а не на покаранні корупціонерів. Запобігання та покарання слід розглядати як засоби системних змін, спрямованих на зміну суспільного ладу. Ми вважаємо, що покарання є важливим, але другорядним фактором, головною метою якого є запобігання майбутнім зловживанням [8].

Надзвичайно важливо, щоб громадянське суспільство та міжнародні партнери продовжували уважно стежити за звуженням кола можливостей для давніх корупційних схем, які підривали розвиток України протягом двох десятиліть. Самі по собі карні заходи навряд чи зменшать рівень корупції, оскільки запровадження суворіших антикорупційних норм може бути неефективним через вибіркове дотримання [9, с. 1975].

Одним із ефективних превентивних засобів протидії корупції є децентралізація органів державної влади, яка значно обмежує можливості розвитку та функціонування корупційних схем в Україні. Питання про те, як подолати корупцію, стоїть давно – і це дуже важливо для європейських компаній, які готуються інвестувати в Україну. Децентралізація дає можливість контролювати та впливати на управлінські рішення. Важливо, щоб такі рішення приймалися на місцях. Органи місцевого самоврядування отримали можливість розвивати свої території. Тому європейські партнери оцінюють реформу децентралізації як найуспішнішу реформу в Україні [10].

Децентралізація – це процес передачі частини функцій центральних органів державної влади органам місцевого самоврядування, тобто процес розширення та зміцнення прав і повноважень територіальних громад при звуженні прав і повноважень відповідних центральних органів державної влади. Децентралі-

зацію можна розглядати як процес цілеспрямованого розширення повноважень органів місцевого самоврядування з метою:

- оптимізації та збільшення рівня ефективності управління соціально важливими галузями економіки;
- якісного та своєчасного надання усіх необхідних соціальних послуг громадянам;
- найповнішої реалізації інтересів громади;
- створення розгалуженої системи органів місцевого самоврядування, яка дає можливість вирішувати питання місцевого значення представникам територіальної громади а не центрального уряду [11].

Якщо громадяни будуть платити податки за надання місцевих послуг, вони будуть більш мотивовані наполягати на їх високій якості та вимагати від чиновників регулярного звітування про їхню роботу. Прихильники неоліберальних економічних реформ дотримуються схожої позиції, стверджуючи, що децентралізація робить державне управління ефективнішим, мобілізує додаткові державні ресурси та покращує процеси прийняття рішень у бюджетній сфері. Вона розглядається як важливий інструмент для перегляду старих стратегій розвитку, які призвели до низьких темпів економічного зростання та високого рівня корупції в наданні державних послуг.

Очевидно, що ефективна демократія абсолютно вимагає активної участі громадян у місцевому самоврядуванні. Якби вони мали можливість такої участі, то змусили б представників місцевої влади краще реагувати на їхні вимоги та ефективніше вирішувати місцеві проблеми. Якщо останні не в змозі впоратися з цими завданнями, жителі можуть висловити їм недовіру і прагнути усунути їх від місцевих справ. Водночас такий тип участі є ефективною школою демократії, оскільки дає можливість набути навичок ведення дискусій та дотримання правил, які сприяють вирішенню конфліктів у демократичній системі. Крім того, державні службовці змушені орієнтувати свою поведінку на надання якісних послуг, побоюючись суспільного невдоволення та скарг незадоволених «споживачів адміністративних послуг» [12].

Корупція також більш помітна на місцевому рівні, і тому її легше контролювати. У результаті фіскальної децентралізації зростає ефективність надання послуг, оскільки ці послуги фінансуються за рахунок місцевих податків і зборів. Тому завдання вдосконалення управління полягає у зміцненні органів місцевого самоврядування, наданні посадовим особам місцевої влади більших можливостей для виконання нових обов'язків, створенні механізмів підвищення ефективності їх діяльності та посилення підзвітності.

Метою реформи децентралізації є формування системи ефективного місцевого самоврядування і територіальної організації публічного управління для створення та підтримки повноцінного життєвого середовища для фізичних і юридичних осіб, надання високоякісних, доступних публічних послуг, становлення інститутів прямої демократії, узгодження інтересів держави і територіальної громади. Реформа передбачає відповідальність органів місцевого самоврядування перед виборцями за ефективність своєї роботи та перед державою за свою законність. Абсолютна відсутність політичної волі до всебічної децентралізації адміністративного апарату країни стала однією з причин посилення сепаратистського руху на сході країни.

Вважаємо, що наслідками повністю централізованої політики в Україні є:

- сильна залежність території від центру;
- низька інвестиційна привабливість регіону;
- деградація сільської місцевості;
- громади зі слабкою інфраструктурою, фінансами та кадрами;
- складна демографічна ситуація;
- низька якість надання державних послуг;
- високий рівень корупції;
- низька довіра до влади;
- неефективне прийняття управлінських рішень.

Георг Мільбрат, спеціальний посол Німеччини з питань децентралізації, сказав, що досвід багатьох країн показує, що управління стає кращим, коли держава децентралізує функції, які можна виконувати на місцях. Він вважав доцільним організувати місцеву систему охорони здоров'я, шкіл і сховищ для сміття. Громадяни можуть на це впливати. Громади, які зараз мають владу та обирають нового мера, є більш ефективними та демократичними, ніж стара система [13].

Якщо використання грошей децентралізоване, то й можливість корупції також децентралізована. Корупцію легше виявити на місцевому рівні, ніж на національному, де доводиться мати справу з «великими кадрами». Децентралізація не може повністю усунути корупцію, але вона може краще контролювати та боротися з корупцією. Міжнародний досвід доводить, що рівень місцевої корупції в децентралізованих

країнах значно нижчий, ніж у країнах з високим рівнем централізації. В Україні є чудовий антикорупційний інструмент ProZorro, тому що система дуже прозора і дозволяє бачити, як витрачаються гроші.

Проте ризиком, пов'язаним з децентралізацією, є корупція. Близькість представників влади до місцевих груп інтересів, неформальність стосунків, залежність посадовців від політиків, значна свобода дій у прийнятті рішень, відсутність або слабкість місцевих ЗМІ можуть бути чинниками, які сприяють поширенню корупції в країні. Це незважаючи на емпіричні дослідження, які свідчать про негативний зв'язок між децентралізацією та корупцією: порівнюючи індекси в 59 країнах, дослідники виявили, що чим більша частка місцевих витрат у загальному бюджеті, тим нижчий рівень корупції [14, с. 107].

Такі висновки є дуже обнадійливими для України. Децентралізація та відповідні реформи не є панацеєю, а в гіршому випадку можуть навіть зашкодити економічному розвитку, соціальній справедливості, макроекономічній стабільності чи боротьбі з корупцією. Однак усвідомлення невід'ємних ризиків, встановлення запобіжних заходів і належного контролю не тільки скористаються всіма перевагами нової організації публічної влади в країні, а й закладуть необхідні основи для реформ в інших сферах.

Висновки. Отже, незважаючи на ризики, варто визнати, що адміністративна децентралізація в Україні є одним із ефективних та успішних засобів боротьби з корупцією. Зміцнення органів місцевого самоврядування надасть посадовцям місцевого самоврядування більше можливостей контролювати використання місцевих коштів, сприятиме підвищенню підзвітності, що позитивно вплине на запобігання корупції, оскільки на місцевому рівні вона помітна, а тому її легше контролювати. У боротьбі з корупцією вкрай важливо надати громадянському суспільству контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування, оскільки це зменшить шанси реалізації корупційних схем, які підривають розвиток нашої країни з моменту її заснування.

Список використаних джерел

1. Україна піднялася в рейтингу «Індекс сприйняття корупції». URL: https://lb.ua/news/2023/01/31/544297_ukraina_pidnyalasya_reytingu_indeks.html (дата звернення 10.09.2023)
2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення 5.09.2023)
3. Akbar Y., Vujic V. Explaining corruption: The role of national culture and its implications for international management. *Cross Cultural Management*. 2014. No 21(2). pp. 191-218.
4. United Nations Development Programme (UNDP). URL: https://www.weforum.org/organizations/united-nations-development-programme-undp-cb921ae3-14a5-44ee-8e15-87ef315f46a3/?DAG=3&gad_source=1&gclid=CjwKCAiAu9yqBhBmEiwAHТх5p6ZHрqxIme6UrZ48BSt_Gn4WdNH6Hf9rqaAmq4SNKpV_L0p4Nj2XFxoCnZIQAvD_BwE (дата звернення 5.09.2023)
5. Baller O. Korruptionsbekämpfung und Dezentralisierung auf dem Prüfstand des Reformbedarfs in der Ukraine. *Jahrbuch für Ostrecht*. 2017. No 2. pp. 235-268.
6. Волошенко А., Ковальчук Т. Системна корупція: основні різновиди та державні імперативи запобігання і протидії. *Банківська справа*. 2018. № 3. С. 49–59.
7. Andris Zimelis. Corruption research: A need for an integrated approach. *International Area Studies Review*. 2020. No 23:3. pp. 288-306.
8. Дубровський В., Джон Лаф. Реанімаційний пакет реформ. Україна має зосередитися на запобіганні корупції, а не покаранні – Великий антикорупційний аналіз. URL: <https://tpr.org.ua/news/ukrajina-maje-zoseredytysya-na-zapobihanni-koruptsiji-a-ne-pokaranni-velykyjantykoruptsijnj-analiz/> (дата звернення: 15.09.2023).
9. Lenka Veselovska, Jan Zavadskii, Zuzana Zavadska. Mitigating bribery risks to strengthen the corporate social responsibility in accordance with the ISO 37001. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. 2020. 27:4. pp. 1972-1988.
10. Alves L. G., Mangioni G., Cingolani I., Rodrigues F. A., Panzarasa P., Moreno Y. The nested structural organization of the worldwide trade multi-layer network. 2019. *Sci Rep* 9(1):2866.
11. Децентралізація дає можливості. Подолання корупції, розподіл повноважень, приєднання до міст і майбутнє районів. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/9062?page=4> (дата звернення: 15.09.2023).
12. Урядовий портал. Реформа децентралізації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vtyaduvannya/reformadecentralizaciyi> (дата звернення: 15.09.2023).

13. Milbradt: «Ukraine hat groe Erfolge erzielt». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reformadecentralizaciyi> (дата звернення: 15.09.2023).
14. Capasso S., Santoro L. Active and passive corruption: Theory and evidence, *European Journal of Political Economy*. 2018. No 52. pp. 103–119.

References

1. *Ukrayina pidnyalasya v reytnhu «Indeks spryynyattya koruptsiyi» [Ukraine rose in the «Corruption Perception Index» rating]*. Retrieved from https://lb.ua/news/2023/01/31/544297_ukraina_pidnyalasya_reytingu_indeks.html (Date of application 11/10/2023) [in Ukrainian]
2. *Pro skhvalennya Kontseptsiyi reformuvannya mistsevoho samovryaduvannya ta terytorialnoyi orhanizatsiyi vlady v Ukrayini: rozporyadzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrayiny [On the approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]* dated April 1, 2014, 333. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> [in Ukrainian]
3. Akbar, Y. & Vujić, V. (2014). Explaining corruption: The role of national culture and its implications for international management. *Cross Cultural Management*, 21(2), 191-218 [in English]
4. *United Nations Development Programme (UNDP)*. Retrieved from https://www.weforum.org/organizations/united-nations-development-programme-undp-cb921ae3-14a5-44ee-8e15-87ef315f46a3/?DAG=3&gad_source=1&gclid=CjwKCAiAu9yqBhBmEiwAHTx5p6ZHpqxIme6UrZ48BSt_Gn4WdNH6Hf9rqaAmq4SNKpV_L0p4Nj2XFxoCnZIQAvD_BwE [in English]
5. Baller, O. (2017). Korruptionsbekpfung und Dezentralisierung auf dem Prüfstand des Reformbedarfs in der Ukraine. *Jahrbuch für Ostrecht*, 2, 235-268 [in English]
6. Voloshenko, A. & Kovalchuk, T. (2018). Systemna koruptsiya: osnovni riznovydy ta derzhavni imperatyvy zapobihannya i protydyi [Systemic corruption: main varieties and state imperatives of prevention and countermeasures]. *Bankivska sprava - Banking*, 3, 49-59 [in Ukrainian]
7. Zimelis, Andris (2020). Corruption research: A need for an integrated approach. *International Area Studies Review*, 23:3, 288-306 [in English].
8. Dubrovsky, V., John, Laf. *Reanimatsiynyy paket reform. Ukrayina maye zoseredytysya na zapobihanni koruptsiyi, a ne pokaranni – Velykyy antykoruptsiynyy analiz [Reanimation package of reforms. Ukraine should focus on preventing corruption, not punishing it - Big anti-corruption analysis]*. Retrieved from <https://rpr.org.ua/news/ukrajina-maje-zoseredytysya-na-zapobihanni-koruptsiiji-a-ne-pokaranni-velykyjantykoruptsiynyj-analiz> [in Ukrainian].
9. Lenka Veselovska, Jan Zavadski & Zuzana Zavadska (2020). Mitigating bribery risks to strengthen the corporate social responsibility in accordance with the ISO 37001. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27:4, 1972-1988 [in English].
10. Alves, L. G., Mangioni, G., Cingolani, I., Rodrigues, F. A., Panzarasa, P. & Moreno, Y. (2019). *The nested structural organization of the worldwide trade multi-layer network*. *Sci Rep* 9(1):2866 [in English].
11. *Detsentralizatsiya daye mozhlyvosti. Podolannya koruptsiyi, rozpodil povnovazhen, pryednannya do mist i maybutnye rayoniv [Decentralization provides opportunities. Overcoming corruption, distribution of powers, joining cities and the future of districts.]*. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/9062?page=4> [in Ukrainian].
12. *Uryadovyy portal. Reforma detsentralizatsiyi [Government portal. Decentralization reform]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reformadecentralizaciyi> [in Ukrainian].
13. *Milbradt: «Ukraine hat groe Erfolge erzielt»*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reformadecentralizaciyi> [in English]
14. Capasso, S. & Santoro, L. (2018). Active and passive corruption: Theory and evidence. *European Journal of Political Economy*, 52, 103-119 [in English]

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023